

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ І ЗНАННЯ В ПРОСТОРІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджується проблема сучасного соціокультурного простору, який є визначальним для реалізації поставлених суспільних та індивідуальних завдань. Зазначається, що сьогодні соціальні системи на всіх рівнях стають все більш відкритими для переливів капіталу, технологій, людських ресурсів, культурних моделей, наукових і політичних ідей, що приводить до швидких, радикальних і непередбачуваних наслідків, і, в результаті, до нової якості життя. Автор підкреслює, що глобальний світ з його викликами вимагає нової культури мислення, що прискорить входження в систему сучасної соціальної і культурної реальності в її складності і непередбачуваності.

***Ключові слова:** мислення, культура, сучасність, соціальний, глобалізація, інститут, смисл, цінності.*

Розвиток цивілізації насамперед обумовлений рівнем розвитку мислення людини, завдяки якому вона думає, переживає, творить моделі розвитку, ідеї і теорії. Переглядаючи усталені норми, правила та істини життя, людина вибирає найбільш актуальні, близькі собі, а всі інші потребують перегляду й переосмислення. У цьому сенсі сучасна соціально-філософська думка та гуманітарне знання в цілому стають атрибутом наукового пізнання і мислення взагалі, оскільки оперують такими вічними поняттями, як «життя», «дух», «цивілізація», «культура», «епоха», «глобалізація», «діяльність», «свобода», «цінність», «особистість» тощо. Наявність категоріально-понятійного пізнання свідчить про нову якість і параметри існування людини. Аналіз безпосередніх умов існування людини в сучасному соціальному просторі й часі, які визначають напрями подальшого поступу та сенс її життя, визначаються розумінням сучасності.

Проблема «сучасності» розглядається у філософії з епохи Нового часу, концептуалізуючись в поняття «модерніті», «цивілізації», «третьої хвилі», епохи «пост-» тощо. Теоретичне обґрунтування нової епохи здійснили філософи французького Просвітництва. В подальшому акцент на відмінності теперішнього від минулого в різних філософських акцентах здійснювали Е. Гуссерль, Й. Шумпетер, М. Гайдеггер, К. Ясперс, Т. Адорно, М. Горкгаймер, Е. Гідденс, Ю. Габермас та ін. Серед вітчизняних дослідників вказаної проблеми потрібно виділити розвідки С. Пролеєва, А. Сакун, Є. Бистрицького, В. Кременя та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на ряд теоретичних досягнень в області оцінки сучасності в економічній, культурологічній, соціально-філософській та інших сферах аналізу, потребують більш детального розгляду результати глобалізаційних змін, які визначають нашу епоху і місце в ній людини.

Мета статті полягає у визначенні основних характеристик сучасного соціокультурного простору під впливом глобалізації, в якому відбувається продуктивна діяльність людини – виробнича, культурна, креативна.

Кожна пізнавальна дія – це певний «спалах свідомості», спрямований на пізнання Універсуму, тобто всього того, що є, яке постає цілісним об'єктом. У соціальній теорії аналогом Універсуму є соціальне

життя, взаємопов'язане з усіма сферами людського існування. В процесі соціальної історії людина перетворила умови свого існування на соціально-культурну онтологію, трансформувала життя на планеті в комфортний побут сучасної цивілізації. Вона заклала в практично освоєному світі «коло буття», інтерпретоване правилами культури мислення. Творчо реконструйований світ стає середовищем існування людини, реальністю, в якій ціннісно орієнтований ландшафт і складає «специфічний Універсум» з властивою йому смисловою поліфонією [7].

В його пізнанні філософію цікавить не конкретна економічна чи виробнича практика, а сукупність усього сущого, тобто соціуму в цілому. Отже, у кожному соціоекономічному, політичному й культурному об'єкті та суб'єкті є те, що відрізняє їх від інших феноменів і одночасно поєднує з ними. Прагнення соціогуманітарної науки розглядати соціум як ціле пов'язане з тим, що все існує, світ конкретних соціокультурних явищ існує в контексті загального економічного буття, яке перебуває в постійному розвитку. Тому суспільство (об'єкт) завжди постає чимось не завершеним, своєрідним першим планом, який доповнюється цілісністю світового господарства й культури, тобто Універсуму.

В пошуках цілісності світу сучасна наукова думка надає йому завершеності. У цьому аспекті на перше місце ставиться завдання виявити основні властивості соціуму як загального цілого, його найбільш повні характерні ознаки. Перехід світу зі стану цілого (сукупності держав і народів) у стан цілісності (загального взаємозв'язку та взаємозалежності), коли жодне з помітних явищ не має ізольованого характеру, обумовив нову просторову конфігурацію людства. Від площинної (геометричної) побудови світ перейшов до об'ємної, складної багатоступеневості структури, яка може бути адекватно описана за допомогою виділеної множини соціальних просторів. У науковому плані це дозволяє виокремити окремі потоки, що складають світовий суспільний рух, розглянути їхню взаємодію в процесі розгортання людської історії, з позицій нового знання та досвіду порушити питання про причини розвитку соціального світу. Нині ця ситуація обумовлена прискоренням трансформацій соціальних структур, колізії між минулим і майбутнім, а інформаційно-технологічна «дематеріалізація» багатьох аспектів предметно-чуттєвої сфери призводить до проблематизації людського життя, його нестабільності та вразливості, формування розуміння тимчасовості, маргіальності суспільного існування. Тож «на перший план сучасності висувається в глобальному масштабі проблема перехідних процесів. І визначається ця глобальність не просто зламом тисячоліть, а трансформацією типів цивілізацій, рангів культури та самого історичного буття, яка його супроводить» [7, с. 200].

Основним критерієм виокремлення кожного соціального простору є діяльність в її різновидах, включена в систему планетарних суспільних відносин. До сформованих соціальних просторів належать політичний, правовий, технологічний, економічний, екологічний, етнічний, інформаційний, культурний, освітній, фінансовий. Їхнє оформлення відбувалося разом з розвитком людського суспільства, і вони з різною інтенсивністю здійснювали та здійснюють вплив на

розвиток процесів у світі. Ці простори перетинаються, завжди взаємопов'язані, але в той же час кожний з них має свою специфіку. Нині на авансцену світової історії вийшло глобальне суспільство, створивши соціальний простір, у якому домінують тенденцією є цивілізаційний вектор, а головним результатом стало глобальне суспільство. Перед нами особливе явище – глобалізація, яка стала визначальною у формуванні основних світоглядних орієнтацій нашого буття. Це обумовлено тим, що її «культурно-духовний (ідеологічний) аспект, поряд з економічним, має не менш важливе, а можливо й основне, значення. Адже, в кінцевому рахунку, дух, ідея, продуктивне мислення визначають буття, а не навпаки» [10, с. 295]. В силу чого глобалізація і постає детермінантом нашої епохи.

Глобалізація стала якісно новим етапом розвитку західної цивілізації, котра розгорталась у нових умовах «об'єднання Ойкумени» у єдине ціле. Сутність трансформацій, що відбуваються, полягає в безпрецедентному збільшенні проникливості національно-державних кордонів у глобальному масштабі, що веде до «широкомасштабного розосередження власності, багатства, знань, науки, інформації, технологій, отже, дифузії, і перерозподілу відносної геополітичної могутності й енергії між державами та регіонами... Це процеси, які ставлять під сумнів загальноприйняті правила гри, а на соціокультурні цінності, стереотипи поведінки тощо діє ерозія, що практично зводить до нуля можливість контролю над подіями, які відбуваються у світі, з якого-небудь одного центру. Фактично ми маємо справу зі зникненням із світової геоеконімічної та геополітичної авансцени самого феномену наддержавності в традиційному її розумінні» [3, с. 5], – зазначає К. Гаджієв.

Отже, іде процес «розмивання» єдиної лінії світової спільноти, через це великого значення набувають різні центри сили, і самостійні, і взаємопов'язані, котрі взаємно конкурують. Одночасно розгортаються також процеси роздвоєння та гібридизації інших сфер суспільного життя. Так, поряд із тенденцією до нівелювання етнопатриалістичних, релігійних, культурних ареалів зберігаються національні культури, які продовжують розвиватися відповідно до мінливих реальностей. Одночасно розповсюдження «масової культури» («мас-культури») поступово призводить до втрати національними культурами своєї ідентичності. У результаті динамічних технологічних змін відбуваються соціокультурні зміни, пов'язані з «принципово іншим рівнем суб'єктивації соціальних процесів, що привело до демасифікації, індивідуалізації, трансформації характеру споживання та його мотивації» [6, с. 112]. Отже, фактично виникла нова соціокультурна реальність.

Важливим фактором процесів глобалізації як сутності сучасного соціального простору є розповсюдження відкритості сучасних політичних і соціальних інститутів по всьому світу. Соціальні системи на всіх рівнях виявляють все більшу відкритість. Їх межі втрачають охоронні функції, стають все більш проникливими для «переливів» капіталу, технологій, продукції, людських ресурсів, культурних моделей і практик, незалежно від їх корисності або небезпеки для реципієнтів. На противагу фактору стабільності, характерному для початкового етапу становлення сучасних суспільств, сьогодні

неусталеність соціуму досягла таких меж, що навіть незначні впливи приводять до швидких, радикальних і непередбачуваних наслідків.

Розглядаючи феномен глобалізації, Е. Гідденс указує, що з метою його адекватного розуміння ідея «суспільства», яка означає цілісну соціальну систему, повинна бути замінена в соціофілософських міркуваннях іншою теоретичною перспективою, яка показує організацію життя в просторі й часі. Отже, проблема просторово-часової дистанції постає ключовою для розуміння не лише сучасності, а і її глобалізації. У нашу епоху рівень просторово-часової дистанції значно вищий, ніж у будь-який попередній період, завдяки чому відносини між локальними й глобальними соціальними формами та подіями стають «розтягнутими». Глобалізація безпосередньо пов'язана з цим процесом «розтягування» простору й часу. Соціальні відносини, котрі раніше були вбудовані в локальні події та контексти, виокремлюються з них і організуються по всьому діапазону простору й часу. Процес дистанціювання простору й часу утворює передумови для інтенсифікації соціальних відносин у світі. Загалом глобалізацію Е. Гідденс уважає перенесенням інституціональних вимірів, характерних для західної сучасності, на інші регіони світу. Тому вона включає в себе чотири головних виміри: «світову ринкову капіталістичну економіку, систему національних держав, світовий військовий порядок і міжнародний розподіл праці» [4, с. 101]. Саме ці виміри утворюють феномен глобалізації, який дозволяє говорити про єдиний для всього світу новий якісний стан, котрий і є сучасною соціальністю.

Потрібно враховувати й такі характерні для сучасного світу явища, як полікультурність, поліетнічність, багатоскладність суспільства, країн, націй, що стали визначальними факторами життя багатьох соціумів і регіонів. У результаті сучасну світову спільноту за своїми структурними, організаційними та функціональними параметрами можна уявити як складну багаторівневу надсистему, що складається з множини взаємопов'язаних, взаємозалежних підсистем, які співпрацюють і в той же час конкурують і конфліктують між собою (національні держави, міждержавні й недержавні організації, багатонаціональні корпорації тощо). Причому кожна з цих систем має «свої закономірності, логіку функціонування та розвитку, власні правила гри» [3, с. 6]. Це свідчить про нову якість всіх аспектів соціального й культурного життя.

Специфіку такому стану речей надають сучасні інформаційні технології, що сприяють безпрецедентному прискоренню часу, розширенню соціального простору, сутнісній перевазі динаміки над статикою, які в сукупності посилюють нестійкість і нерівноважність у масштабах усього світу. Таку ситуацію називають «турбуленцією», або «турбулентним станом», для якого характерні «велика складність, високий динамізм, прискорення темпів змін» [11, с. 6]. Можна вважати, що феномени, процеси й тенденції, породжені інформаційно-телекомунікаційною революцією, нині досягли стану турбуленції або точки біфуркації, котра в яскраво вираженій формі проявила себе в найбільш відчутних сферах життя людей – економіці, політиці, соціумі й культурі. Власне, це й складає сучасний простір життя людини.

На рівні традиційного осмислення цього соціального простору як феномену сучасності виявляє антиномію: з одного боку, сучасність асоціюється зі свободою особистості, її незалежних суджень і самостійного вибору, незалежністю від безумовного авторитету традицій і від диктату «верхів». Динамізм, мобільність, практичність і всі інші атрибути сучасності є похідними від цієї свободи. З іншого боку, сучасність є сукупністю жорстких стандартів-імперативів. Недотримання їх карається «відлученням» від сучасності, що призводить до негативних наслідків у формальному та неформальному статусі, а в підсумку – до деструкції соціокультурного розвитку. Це має значення не тільки для окремої людини, а й для держави. Для України модернізація-осучаснення є життєвою проблемою мільйонів, а не теоретичною проблемою сотень. Чи правомірно ототожнювати сучасність із визначеним позитивним змістом, яким би він не був (ринок, легітимація свідомості, представницька демократія, індустріальні технології, інституційні трансформації і т.ін.), чи сучасність потрібно розуміти як проблему та виклик, успішною реакцією на який можуть бути змінено різні інститути, процедури, норми, погляди? Якщо правильно друге, то «примус сучасності полягав би в тому, що від цієї проблеми й цього виклику неможливо ухилитися, сховатися» [9, с. 13]. Однак свобода сучасності і є відповіддю на них, оскільки полягає в наявності різних способів бути разом. Як наприклад – країни з розвиненою демократією, в яких співіснують різні політичні сили, партії, релігійні конфесії, національності, етнічні групи тощо.

По своїй суті, сучасність не тотожна «теперішності»; існування в «наш час» не є достатньою характеристикою життєдіяльності людей. Це обумовлено розбіжністю «культурних» і «антикультурних» теорій. Для останніх сучасність – це характеристика певних інститутів і процедур, які ототожнюються з нею і становлять опис життєвої практики західних суспільств. Для «культурних» теорій, якщо говорити узагальнено, сучасність – це проблема, котру можна визначити як проблему «поєднання» індивідуальної свободи та «соціального порядку». У тому й іншому випадку ні в якому разі не ігнорується пріоритет соціально-просторового фактора, тобто соціокультурного середовища. Крім того, проблема сучасності виникає в різних культурно-історичних контекстах (країн, регіонів, епох) унаслідок неоднакових обставин як виклик їхньому існуванню, і як невідому до цього часу можливість їхнього розвитку. Цю проблему потрібно осмислити та знайти важелі керування нею. Інакше відбувається деградація або входження в стан «війни всіх проти всіх» [5, с. 364].

Сучасні соціальні та культурно-інтелектуальні процеси не однозначні. Нове суспільство нині кваліфікується не лише як суспільство знань, інформації, послуг, але і як суспільство ризику, несподіваних викликів, страху, небезпеки. Зокрема, У. Бек висловлює нове розуміння ризику, носієм якого є не людина, котра ризикує, а соціальна дійсність, створена новою інтелектуальною культурою. Ризики тепер стають невідкладні людині, вони більше не залежать від її сміливості або недбалості. Ризикам підлягають усі соціальні групи й категорії людей, вони руйнують основи життя та загрожують самознищенням цивілізації.

У сучасному суспільстві виробництво багатства й добробуту невіддільне від виробництва культурних, ментальних ризиків. При цьому виробництво та розподіл ризиків виходять на перший план. Унаслідок цього зникають традиційні соціальні форми, що призводить до розпаду й розмивання соціальних зв'язків [1]. А разом з ними – культурно–духовного, інтелектуального простору.

У розумінні сучасної соціальності важливою є позиція французького філософа Ж. Бодрийяра, згідно з якою в сучасному суспільстві «анонімні» й обезособлені маси поглинають усе те, що складає зміст поняття «соціальне»: держава, історія, народ, класи, політика, культура, смисл, свобода. Французький мислитель уподібнює масу «величезній чорній дірі», куди «провалюється соціальне». Утіленням маси є «мовчазна більшість», яка становить не соціальну, а статистичну категорію. Загалом нині ми спостерігаємо «виснаження та виродження соціальності» [2, с. 41]. Разом з цим відбувається «виснаження» існуючої інтелектуальної культури, яку заступає система нових ідей, моральних та інтелектуальних імперативів.

В цій ситуації по–новому можна визначити глобалізацію, яка постає багатовимірним процесом, котрий, як усі важливі соціальні процеси, здійснюється в множині сфер існування одночасно. Глобалізація як нескінченний синтез кількох дисциплінарних підходів репрезентує світовий процес в якості трансформації символів і символічних сфер. В результаті фальсифікуються, верифікуються, і/або перевизначаються існуючі в кожному суспільстві цінності, норми, ідеї, соціокультурні практики та категорії очевидності. Об'єктами цінностей є мистецтво, наукові теорії, технологічні ідеї, культури, традиції, інститути, інші люди, навколишня природа. Відповідні відносини з об'єктами цінностей включають виробництво, репродукцію, повагу, управління, збереження, любов, публічне визнання, особисте володіння. Особисті цінності можуть утілюватися в соціальних інститутах і соціальних відносинах. Узагалі цінності можуть бути виражені «у словах, у символах, через які присутні у свідомості, уплетені в життя індивідів, у функціонування соціальних інститутів» [8, с. 127], зокрема освіти, влади, культури, церкви тощо.

У результаті сучасна соціально–культурна реальність є двозначною та суперечливою. З одного боку, із–за розвитку суспільства споживання відбувається розширення прошарку найбільш високооплачуваних і привілейованих. З іншого боку, спостерігається економічна стагнація для «простої» більшості й погіршення соціально–економічного становища найменш захищених. Необхідно враховувати, що «в економіці як на глобальному, так і на регіональному рівнях, по–перше, зберігаються традиційні й, по–друге, постійно формуються та трансформуються нові підсистеми. Тому для прогнозування характеру й напрямів її трансформації не завжди продуктивним може виявитися використання досвіду розуміння й теоретичного аналізу минулого, оскільки радикально змінюються самі інфраструктури та, як уже було зазначено, склад, кількість і якість головних «акторів» (суб'єктів) економічних відносин на всіх рівнях» [3, с. 10]. При цьому порушуються усталені закономірності, стають недійсними будь–які прогнози. Адже чим вищий

рівень складності системи, тим важче прогнозувати можливі напрями її подальшого розвитку та більша ймовірність невідповідності прийнятих рішень стосовно динамічних, нерівноважних процесів у суспільстві, яке швидко трансформується. Тим більшою постає необхідність нової культури мислення і знання, що обумовить увійти в систему сучасної соціальності, в її складності і невизначеності.

Висновки. Сучасне життя в просторі глобалізації з її кризами, динамікою, кардинальними змінами став результатом тих глибоких трансформацій, які за останні десятиліття відбулися в її інфраструктурі та світовій спільноті загалом. Кожна криза є важливою віхою, певним каталізатором – актом «творчого зруйнування», який символізує перехід від одного стану до іншого, від того, що застаріло, вичерпало себе, до нового, яке народжується. Тобто до нової системи цінностей, які потребують нової системи інтелектуальних, методологічних принципів і підходів. Нові інститути, як організація комплексів діяльності людей, можуть виникнути та функціонувати тільки тоді, коли їх діяльність буде зрозумілою, а також коли вони відповідатимуть певним схемам, смислам і значенням, якими володіє людство. Такі смисли й значення оформляють і спрямовують наміри людини й одночасно надають певну цінність тим чи іншим зовнішнім умовам і обставинам її існування. Передусім – соціального простору як простору інтелектуально–культурної реальності, що продукує нову культуру мислення, яка опосередковує взаємодію людей і умов їхнього життя, надаючи йому смисл.

Список використаних джерел

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М.: Прогресс–Традиция, 2000. – 384 с.
2. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социальности / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург: Уральский Университет, 2000. – 96 с.
3. Гаджиев К. С. Мировой экономической кризис: политико–культурное измерение / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. – 2010. – №6. – С.3–19.
4. Гидденс Э. Последствия современности / Э. Гидденс. – М.: Практис, 2011. – 352 с.
5. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація / В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2007. – 563 с.
6. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / А. В. Костина. – М.: Изд–во ЛКИ, 2008. – 253 с.
7. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
8. Нугаев Р. М. Схема развития научных теорий: ценностное измерение / Р. М. Нугаев // Вопросы философии. – 2002. – №11. – С.124–137.
9. Сакун А. В. Евристика сучасності: знання, інновація, творчість: монографія / А. В. Сакун. – К.: Книга, 2015. – 352 с.
10. Фомин С. С. Три аспекта глобалізації / С. С. Фомин // Софія. Культурологічний журнал. – 2011. – №11. – С.85–112.
11. Rosenau J. Turbulence in world politics / J. Rosenau. – L., 1990. – 180 p.

References

1. Bek U. Obschestvo riska. Na puti k druhomu modernu / U. Bek. – M.: Prohress–Traditsyya, 2000. – 384 s.
2. Bodriyyar Zh. V teni molchalivoho bolshynstva, ili Konets sotsyalnosti / Zh. Bodriyyar. – Ekaterinburh: Uralskiy Universitet, 2000. – 96 s.
3. Hadzhyev K. S. Mirovoy ekonomicheskoy krizys: politiko–kulturnoye izmerenie / K. S. Hadzhyev // Voprosy filosofiy. – 2010. – №6. – S.3–19.

4. Hiddens Je. Posledstviya sovremennosti / Je. Hiddens. – M.: Praksis, 2011. – 352 s.
5. Ilyin V. V. Finansova tsyvilizatsiya / V. V. Ilyin. – K.: Knyha, 2007. – 563 s.
6. Kostina A. V. Massovaya kultura kak fenomen postindustrialnogo obshchestva / A. V. Kostina. – M.: Izd-vo LKI, 2008. – 253 s.
7. Krymskyy S. B. Zapyty filosofskyykh smysliv / S. B. Krymskyy. – K.: PARAPAN, 2003. – 240 s.
8. Nuhaev R. M. Skhema razvitiya nauchnykh teorii: tsennostnoe izmerenie / R. M. Nuhaev // Voprosy filosofii. – 2002. – №11. – S.124–137.
9. Sakun A. V. Evrystyka suchasnosti: znannya, innovatsiya, tvorchist: monohrafiya / A. V. Sakun. – K.: Knyha, 2015. – 352 s.
10. Fomin S. S. Tri aspekta hlobalizatsiyi / S. S. Fomyn // Sofiya. Kulturolohichnyy zhurnal. – 2011. – №11. – S.85–112.
11. Rosenau J. Turbulence in world politics / J. Rosenau. – L., 1990. – 180 p.

Halchenko M. S., PhD, Director, Institute of Gifted Child NAPS of Ukraine (Ukraine, Kiev), halchenko@yahoo.com

Transformation of socio-cultural values and knowledge in the environment of globalization

The article deals with the problem of contemporary socio-cultural environment, which is crucial for realization of the set of social and individual tasks. It is noted that contemporary social systems at all levels are becoming more and more open to capital flows, technologies, human resources, cultural models, scientific and political ideas, which leads to rapid, radical and unpredictable consequences, and, as a result, to a new quality of life. The author emphasizes that the global world with its challenges requires a new culture of thinking, which will accelerate the entry into the system of modern social and cultural reality with its complexity and unpredictability.

Keywords: thinking, culture, modernity, social, globalization, institute, sense, values.